

PODRECZNIK ZARZĄDZANIA PAŃSTWEM

Lee Kuan Yew, *From Third World to First. The Singapore Story: 1965–2000*, SPH, Marshall Cavendish Editions, Singapore 2015.

Każdy naród posiada swój zbiór tekstów kanonicznych, które tworzą tożsamość danej społeczności, a ich znajomość jest wymagana od wykształconego człowieka. Książka, której niniejsza recenzja jest poświęcona, jest znana niemal każdemu mieszkańcowi Singapuru i otwiera kanon ich intelektualnego dorobku. Można ją znaleźć w każdej księgarni w kraju, jak również stanowi lekturę szkolną. *Od trzeciego do pierwszego świata. Historia Singapuru: 1965–2000* to pod względem formalnym autobiografia Lee Kuan Yew, ojca założyciela i wieloletniego premiera tego kraju. W swojej istocie stanowi *opus magnum* jego życia i zapis refleksji oraz przemyśleń na temat modelu państwa, porządku społecznego, systemu edukacji, roli przywódcy, jak również zawiera wnikliwą analizę kondycji politycznej większości azjatyckich krajów od Chin przez Malezję, Koreę, Japonię, Sri Lankę, po Indie. Ta unikalna publikacja pełni rolę klucza do zrozumienia dwudziestowiecznych przemian w Azji: mentalności ludzi, sposobu myślenia przywódców i politycznych decyzji. To zapis 35 lat rządów jednego z najciekawszych azjatyckich mężów stanu. Dziennik ten niezmiennie pozostaje inspiracją dla ekspertów od polityki międzynarodowej zarówno w świecie zachodnim, jak i w Azji. Ze zdumieniem należy stwierdzić, że choć książka ukazała się w październiku 2000 roku, wciąż nie doczekała się polskiego tłumaczenia.

Wśród komentarzy otwierających *Historię Singapuru* nie ma ani jednego głosu polskiego myśliciela bądź polityka, choć swoje opinie wyrażają tacy przywódcy, jak m.in.: George Bush, Margaret Thatcher, Jacques Chirac, Helmut Kohl, Kiichi Miyazawa, Kim Dae Jung, Tony Blair, Malcolm Fraser, czy Chuan Leekpai. Innymi słowy, myśl poli-

tyczną Lee Kuan Yew analizują wszyscy politycy zarówno świata zachodniego, jak i azjatyckiego, gdyż jest to refleksja, która jak żadna inna łączy Wschód z Zachodem, jak również ukazuje ich wzajemne perspektywy. To, co różni omawianą publikację od innych autobiografii emerytowanych premierów, to skala opisywanego przedsięwzięcia. Lee Kuan Yew stał na czele państwa przez ponad 30 lat, następnie aż do swojej śmierci pełnił rolę doradcą jako minister senior, a potem minister mentor. Jego refleksja polityczna opiera się na własnym doświadczeniu, ale również znajomości i dyskusji z niemal wszystkimi wielkimi przywódcami drugiej połowy XX wieku. Łączyła go przyjaźń z Margaret Thatcher, Henrym Kissingerem, ale również Deng Xiaopingiem. Lee osobiście poznał Mao Zedonga, Nawaharlala Nehru czy Gamała Nasera. Z każdym z nich konfrontował swoje decyzje polityczne, każdego uważnie obserwował i oceniał.

Jednak omawiana książka to nie tylko autobiografia człowieka o niewątpliwie nieprzeciętnym życiorysie, czy zapis decyzji i refleksji politycznych, ale również dzieło filozoficzne, traktujące na temat problemu władzy i modelu państwa. Zarówno tę publikację, jak i samą postać Lee Kuan Yew należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach – działalności politycznej i refleksji teoretycznej. Choć sam Yew uważał siebie za pragmatyka, to jego dorobek intelektualny pozostaje ogromny. Składają się na niego książki: *The Singapore Story: Memoirs of Lee Kuan Yew*, *My Lifelong Challenge: Singapore's Bilingual Journey*, *Hard Truths to Keep Singapore Going*. Jak również wywiad amerykańskiego dziennikarza Toma Plate'a *Citizen Singapore: How to Build a Nation*. Jego konkluzje odnoszące się do teorii państwa, biopolityki, geopolityki, ekonomii czy urbanistyki skłoniły dwóch amerykańskich badaczy Grahama Allisona i Roberta Blackwilla do publikacji zapisów wielogodzinnych rozmów z Yew na tematy nie tylko dotyczące Singapuru, ale przyszłości stosunków amerykańsko-chińskich, rozwoju USA, Chin i Indii czy przyszłości geopolityki i globalizacji. Efektem ich wspólnej pracy jest książka *Chiny, Stany Zjednoczone i świat w oczach wielkiego mistrza Lee Kuan Yew* – wyjątkowo wydana również w języku polskim w 2014 roku.

W polskich sferach akademickich działalność polityczną Lee Kuan Yew analizował jedynie Marek Bańkowicz z Katedry Współczesnych Systemów Politycznych Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wzmianki o Lee pojawiają się również w książce profesora Bogdana Góralczyka *Wielki Renesans*, będącą doniosłą analizą rozwoju Chin od Mao Zedonga do Xi Jinpinga.

ga. Warto zaznaczyć, że każdego z nich przywódca Singapuru poznał osobiście. Z myślą LKY mierzą się jednak przede wszystkim chińscy badacze – zarówno politolodzy, geopolitycy, jak i eksperci od strategii. Przede wszystkim należy wymienić Chen-Ning Yanga (laureat nagrody Nobla), Ying-Shih Yu oraz Gungwu Wang, którzy szerzej zajmują się postacią Lee. Z perspektywy chińskiej ciekawą publikacją, przetłumaczoną na język angielski, jest artykuł Cai Dingjiana *Singapore: what we have overlooked and misinterpreted*. Chińskim recenzentem omawianej przeze mnie w niniejszym artykule książki jest Du Ping, natomiast krytyczną analizę ukutego przez Lee pojęcia „azjatyckich wartości” opublikował He Aiguo. Studium nad pragmatyzmem Lee poświęcił się Zhang Jun. Teorie polityczne analizował Yu Ying-Shih.

W świecie anglosaskim literatura dotycząca postaci Lee Kuan Yew jest ogromnie szeroka. Prócz publikacji wspomnianego już Grahama Allisona, należy wymienić również biografię Lee autorstwa Fook Kwang Hana, Warren Fernandez, Sumiko Tana *Lee Kuan Yew: The Man and His Ideas*, wydaną po raz pierwszy w 1998 roku. Przekrojowa biografia polityczna Lee napisana przez Alexa Joseya *Lee Kuan Yew: The Crucial Years* ukazała się w 2013 roku. W oficjalnej bibliotece amerykańskiego Kongresu znajduje się publikacja poświęcona biopolitycznym koncepcjom Lee *Singapore Population Control Policies*. O systemie autorytarnym i modelu singapurskiej transformacji pisał Garry Rodan z Uniwersytetu Murdoch w Australii. Krytykę koncepcji azjatyckich wartości sformułował Michael D. Barr z Uniwersytetu Queensland w Stanach Zjednoczonych. Przekrojową i niezwykle bogatą w detale analizę singapurskiego systemu politycznego i Akcji Partii Ludowej (PAP) przygotowali Diane K. Mauzy i Robert S. Milne w książce *Singapore Politics under the People Action Party*. Na temat kazusu przywództwa Lee Kuan Yew pisał Matt Andrews z Uniwersytetu Harwarda.

W samym Singapurze najbardziej wpływowym badaczem systemu Lee i jednocześnie jego intelektualnym spadkobiercą pozostaje filozof i dyplomata Kishore Mahbubani. Obecnie pełni on funkcję dziekana Lee Kuan Yew School of Public Policy. W przypadku jego prac nie można pominąć książek *Can Asians Think?*, *The New Asian Hemisphere – the Irresistible Shift of Global Power to the East* oraz *Can Singapore Survive?*, w tej ostatniej zadaje on pytanie, jak Singapur może funkcjonować po śmierci swojego wielkiego przywódcy. Pośród kilkudziesięciu publikacji w formie artykułów warto zwrócić uwagę na jego serię wykładów poświęconą ideom LKY, stojącym za systemem nowoczesnego Singapuru, które wygłosił na Uniwersytecie Harwarda.

Nie mniej jednak kluczem do zrozumienia myśli politycznej singapurskiego przywódcy pozostaje recenzowana w niniejszym artykule jego autobiografia. Została utrzymana w narracji pierwszoosobowej przez co pozwala na głębokie zanurzenie w sposób myślenia i osobowość Yew. Minusem takiego rozwiązania jest nieuchronny brak obiektywizmu w sposobie przedstawiania zdarzeń. Dowiadujemy się, jakie były polityczne czy osobiste przesłanki podjęcia konkretnych decyzji, ale rzadko poznajemy oceny innych członków rządu czy opinii publicznej, nie mówiąc już o słowach krytyki. Autor również nie oddaje głosu samym Singapurczykom. Snuje opowieść o Singapurze, jego miejscu na arenie międzynarodowej i kontaktach z sąsiadami z punktu widzenia jednego aktora. Słynne powiedzenia króla Słońce: „Państwo to ja” ma swoje całkowite przełożenie na perspektywę Lee Kuan Yew. Jak humorystycznie, ale trafnie, zauważył Tom Plate:

Singapur jest tak małym krajem, że całe to miejsce może się po prostu zatrzymać, jeśli jego założyciel by zwolnił: wszyscy mogliby po prostu wziąć dzień wolny i zostać w łóżkach. [...] Jednak jak długo ten legendarny mąż stanu oddycha, pozostaje on dla Singapuru tym, czym jest środek dla koła – centrum całego mechanizmu¹.

Publikacja sięgająca niemal 800 stron została dedykowana przyszłym pokoleniom Singapurczyków, tłumacząc założenia i podstawy istnienia nowoczesnego państwa-miasta. Jak czytamy w pierwszym rozdziale, otwierającym pracę Yew:

Są książki uczące, jak zbudować dom, jak naprawić maszynę, jak napisać książkę. Nie widziałem jednak książki, która mówiłaby, jak zbudować naród z grupki zupełnie różnych od siebie imigrantów z Chin, Brytyjskich Indii, czy Indochin. Jak zapewnić utrzymanie ludziom, których wcześniejsza rola ekonomiczna morskiej bramy regionu wyczerpała się².

Namysł premiera Singapuru ma charakter społeczny i stawia pytanie: w jaki sposób można stworzyć naród i co stanowi podstawę jed-

---

¹ T. Plate, *Conversations with Lee Kuan Yew. Citizen Singapore: How to build a nation*, Marshall Cavendish Editions 2015, s. 37, tłum. aut.: „Singapore is such a small country, the place might as well come to a stop if the founder were to slow down; everyone might just as well take the day off and stay in bed. [...] But as long as the legendary statesman is alive, he is to Singapore what the center is to a circle – in the middle of the whole deal”.

² Lee Kuan Yew, *From Third World to First. The Singapore Story: 1965–2000*, SPH, Marshall Cavendish Editions, Singapore 2015, s. 19, tłum. aut.: „There are books to teach you how to build a house, how to repair engines, how to write a book. But I have not seen an book on how to build a nation out of disparate collection of immigrants from China, British India and the Dutch East Indies, or how to make a living for its people when its former economic role as the entrepôt of the region is becoming defunct”.

noczącą społeczność? Na to pytanie udzieli on dwuczłonowej odpowiedzi: wspólny język i świadomość nieuniknionej wspólnej przyszłości. Yew rozważa również kwestię, co jest warunkiem koniecznym istnienia państwa? Jego odpowiedź znajdujemy już w drugim rozdziale książki opisującym utworzenie niezależnej i lojalnej armii oraz wprowadzenie powszechnej służby wojskowej. Ojciec-założyciel Singapuru wyraźnie podkreśla, że jedynie zdolność ochrony własnych granic gwarantuje utrzymanie państwowości, jak również stanowi pierwszy obowiązek rządu. Dopiero osiągnięcie militarnej niezależności staje się podstawą budowania instytucji państwowych. Z uwagi na to pierwsza część książki zatytułowana: „Ustanowienie dobrych podstaw” skupia się na polityce wewnętrznej i dotyczy takich sfer, jak: ustanowienie tożsamości politycznej w oderwaniu od Wielkiej Brytanii, powołanie do życia armii, stworzenie systemu finansowego, osiągnięcie niezależności ekonomicznej bez Hinterlandu, jakim była Malezja, stworzenie systemu opieki społecznej przy jednoczesnym zachowaniu wolnego rynku, rozwój systemu edukacji połączony z metodą przyciągania talentów z całego świata do Singapuru, ustanowienie jednego wspólnego języka, walka z korupcją, rozwiązania architektoniczne i wcielenie w życie modelu miasta-ogrodu oraz ustanowienie roli mediów. Ostatni rozdział pierwszej części pamiętnika politycznego Yew przedstawia sposób zarządzania państwem z pozycji premiera i wypracowaną metodę współpracy z poszczególnymi ministrami, tak aby organizm państwowy funkcjonował w najbardziej efektywny sposób. Yew sam porównuje siebie do dyrygenta orkiestry, tłumacząc, że on jedynie wskazywał cel rozwoju, ale nie narzucał ministrom sposobu jego osiągnięcia. Opisuje to następująco:

Moją metodą było zatrudnienie najlepszego człowieka na pozycji najważniejszego ministerstwa w danym czasie, najczęściej ministerstwa finansów, wyjątkowo ministerstwa obrony, kiedy sytuacja stawała się napięta. Tym mężczyzną był Goh Keng Swee. [...] Mówiłem ministrowi, co chcę osiągnąć i dawałem mu wolną rękę w działaniu – to było zarządzanie poprzez nadawanie celu. Sprawdzało się najlepiej, kiedy minister był osobą przedsiębiorczą i umiał dostosować się do nowych sytuacji czy niespodziewanych problemów. Moje zaangażowanie w ministerstwa dotyczyło wyłącznie kwestii politycznych³.

³ Lee Kuan Yew, *From Third World...*, s. 227, tłum. aut.: „My style was to appoint the best man I had to be in charge of the most important ministry at that period, usually finance, except at independence when defence became urgent. That man was Goh Keng Swee. [...] I would tell the minister what I wanted him to achieve, and leave him to get on with the task; it was management by objective. It worked the best when minister was resourceful and could innovate when faced with new, unexpected problems. My involvement in their ministries would be only on questions of policy”.

Każdy z rozdziałów poświęconych polityce wewnętrznej okazuje się fascynujący, zwłaszcza, że wieloletni premier nie roztrząsa jedynie problemów systemowych czy teoretycznych, jak funkcjonowanie giełdy bądź rozwiązanie problemu mieszkaniowego, ale zawsze dotyka tkanki społecznej, analizując takie kwestie, jak: wyniki testów z matematyki poszczególnych mniejszości, odsetek niezamężnych, dobrze wykształconych kobiet (oraz metody rozwiązania tego zjawiska, jak randki dla jajogłowych), rosnące korki samochodowe czy rodzaje drzew, jakimi był obsadzany Singapur, aby stać się miastem-ogrodem. Z pewnością fascynuje jego holistyczne podejście do państwa jako jednego organizmu, którym należy zarządzać na zasadzie całości, a nie w oderwaniu na jego poszczególne części. Z uwagi na objętość recenzji nie sposób omówić każdego aspektu modelu państwa i społeczeństwa w wizji Lee Kuan Yew. Ze wszystkich elementów dotyczących polityki wewnętrznej kluczowy wydaje się problem wspólnego języka, który konstytuuje naród. Jest to również jedna z decyzji Yew, która nieodwracalnie zmieniła tkankę społeczną i mentalność mieszkańców państwa-miasta. Jej poświęcę szczegółową analizę.

W rozdziale „Wiele języków, jedna mowa” Lee przedstawia, jak w ciągu jednego pokolenia rząd Partii Akcji Ludowej stworzył dwujęzyczne społeczeństwo, w którym każdy z obywateli posługuje się zarówno językiem angielskim, jak i językiem własnej mniejszości. Zmiany te zostały wprowadzone metodą szeregu reform systemu edukacji. Pierwszą z nich było zachęcenie mieszkańców do posyłania dzieci do szkół z wykładowym językiem angielskim. W społeczeństwie zróżnicowanym etnicznie, w którym nawet Chińczycy mówili odmiennymi dialektami, trudno było o wytworzenie więzów narodowych. Yew zdawał sobie sprawę, że jedynie posługiwanie się wspólnie językiem angielskim stanowi szansę utworzenia narodu Singapurczyków, który nie miałby trudności we wzajemnej komunikacji oraz stałby się konkurencyjny na rynkach całego świata. Swoją koncepcję na temat języka tłumaczył w przemówieniu wygłoszonym na Sympozjum ABN AMRO w dniu 6 czerwca 1997 roku:

W ustabilizowanym społeczeństwie narodowym jednym z zasadniczych warunków włączenia do niego kogoś nowego jest odpowiednia znajomość jednoczącego to społeczeństwo języka. Właśnie język stał się elementem zapewniającym Amerykanom podstawową siłę jednoczącą. Co do rasy, to imigranci zaczęli jako Niemcy, Włosi, Hiszpanie, nawet Japończycy. Ale to stawiany imigrantom przez prawo amerykańskie warunek odpowiedniej znajomości amerykańskiej wersji języka angielskiego przed przyznaniem im obywatel-

stwa zapewnił siłę jednoczącą, którą stał się właśnie wspólny dla wszystkich język⁴.

W Singapurze efektem powielenia amerykańskiej metody jest dzisiejsze dwujęzyczne społeczeństwo, w którym każdy posługuje się językiem angielskim oraz dodatkowo językiem swojej mniejszości narodowej. Reforma nie została jednak wprowadzona odgórnie na zasadzie ustawy, a w długotrwałym procesie kampanii edukacyjnych i inicjatyw oddolnych.

Czekaliśmy cierpliwie, jak rok po roku coraz więcej rodziców decydowało się posłać swoje dzieci do angielskich szkół. [...] Wielu chińskojęzycznych rodziców było głęboko przywiązanych do swojego języka i kultury. [...] Jednak z uwagi na lepsze perspektywy pracy wielu z nich decydowało się na szkoły z wykładowym angielskim⁵.

Yew zdawał sobie sprawę, że obywatele posługujący się tylko ojczystym językiem nie umożliwiliby tak dynamicznego ekonomicznego rozwoju Singapuru; z drugiej strony nie chciał dopuścić do utraty kulturalnej tożsamości społeczeństwa poprzez przyjęcie wyłącznie języka angielskiego. W efekcie każdy obywatel miasta-państwa skazany jest na dwujęzyczność. Język niesie za sobą również określoną mentalność, a tym samym Singapur stał się unikalną hybrydą kultury anglosaskiej i myśli azjatyckiej. Złośliwi żartują, że Singapurczycy nie mówią ani dobrze po angielsku ani po chińsku, co w niektórych przypadkach może być niestety bliskie prawdy. Postawmy pytanie, czy podobna inżynieria mogłaby zostać z powodzeniem zrealizowana na szerszej grupie społecznej? Prawdopodobnie nie. Wiele rozwiązań politycznych Lee Kuan Yew ma swoje pomyślne zastosowanie wyłącznie na obszarze miasta-państwa.

Innym aspektem tej samej reformy społecznej była promocja mandaryńskiego jako dominującego dialektu wśród mniejszości chińskiej. Celem polityki rządu stało się zjednoczenie Singapurczyków pochodzenia chińskiego, którzy żyli w dużym rozwarstwieniu i oddzielnych gettach, zależnie od chińskiej prowincji, z której pochodzili. Yew zdawał sobie sprawę, że to wspólny język wytwarza więzi społeczne i poczucie tożsamości. Wprowadzono zatem wiele kampanii zachęcających do

⁴ Cyt. za: G. Allison, R.D. Blackwill, A. Wyne, *Chiny, Stany Zjednoczone i świat w oczach Wielkiego Mistrza Lee Kuan Yewa*, przekł. Halina Bańczak, Warszawa 2014, s. 160.

⁵ Lee Kuan Yew, *From Third World...*, s. 172, tłum. aut.: „We waited patiently as year by year parents in increasing numbers chose to send their children to English schools. [...] Many Chinese-speaking parents were deeply attached to their language and culture. [...] But for better job prospects, many sent their children to English schools”.

nauki mandaryńskiego. Najsilniej konfucjański rys tego zamysłu jest widoczny w samej postawie Yew, który jako przywódca państwa wziął na siebie ciężar dawania dobrego przykładu. Społeczeństwo wiedziało zatem, że rodzina premiera również pracuje nad wielojęzycznością. Yew w domu do swoich dzieci zwracał się po mandaryńsku, aby same-mu szkolić język, do żony zaś w języku angielskim. Ton, w jakim Yew komentuje efekt kampanii edukacyjnych w swoim pamiętniku politycznym, jest na wskroś ojcowski i ogromnie trudny do przełożenia na realia demokracji zachodniej. Ujawnia się w nim personalna relacja przywódcy do społeczeństwa, z którym czuje się on wręcz organicznie związany:

Wiedzieli, że trójka moich dzieci opanowała do perfekcji mandaryński, angielski i malajski, a tym samym szanowali moje poglądy dotyczące wychowania. Podczas spacerów po publicznych parkach i ogrodach, rodzice często mówili do swoich dzieci w dialektach, kiedy dostrzegali Choo i mnie przechodzili na mandaryński, zawstydzeni, że nie posłuchali mojej rady⁶.

Po zapoznaniu się z pierwszą częścią pamiętnika politycznego Lee Kuan Yew czytelnik rozumie strukturę porządku politycznego i społecznego wewnątrz Singapuru. Jeśli mielibyśmy wydobyć wspólną postawę intelektualną łączącą wszystkie z opisanych przemian byłby nim pragmatyzm, który odrzuca wszelkie formy ideologizacji, a operuje narzędziem prób i błędów. Singapur nie jest realizacją jednej teorii ekonomicznej czy społecznej, a próbą odnalezienia najbardziej optymalnych z rozwiązań, które będą miały realne przełożenie w praktyce. Sam Yew przyznawał:

Nie byliśmy ideologami. Nie wierzyliśmy w teorie jako takie. Teoria to atrakcyjna propozycja intelektualna. My natomiast mieliśmy do czynienia z realnymi problemami istot ludzkich szukających pracy i zarobku, żeby zapłacić za jedzenie, ubranie, mieszkanie i mieć za co wychowywać dzieci [...] Czytałem teorie i może nawet połowicznie w nie wierzyłem. Byliśmy jednak na tyle praktyczni i pragmatyczni, żeby teorie nie zaśmiecały i nie krępowały naszego rozumowania⁷.

Druga i najobszerniejsza część książki *Od trzeciego do pierwszego świata. Historia Singapuru: 1965–2000* została poświęcona poli-

⁶ Lee Kuan Yew, *From Third World...*, s. 180, tłum. aut.: „They knew that my three children had mastered Mandarin, English and Malay and respected my views on how to educate children. During our walks in public parks and gardens, parents would often be talking to their children in dialect until they noticed Choo and me, when they would look embarrassed and switch to Mandarin, abashed for not heeding my advice”.

⁷ G. Allison, R.D. Blackwill, A. Wyne, *Chiny, Stany Zjednoczone i świat...*, s. 153.

tyce zagranicznej i relacjom międzynarodowym. Patrząc na położenie geograficzne państwa-miasta między Cieśniną Malaka a morzem Południowo-chińskim, rozumiemy rolę Singapuru jako miejsca tranzytowego i największego portu przeładunkowego Azji południowo-wschodniej. Jednocześnie spojrzenie na mapę budzi w nas wątpliwości, jak tak mała wyspa, położona w miejscu kluczowym dla handlu międzynarodowego była w stanie zachować niepodległość? Na pytania to odpowiada Henry Kissinger w przedmowie do książki:

Historia pokazuje, że normalne rozważania i zwykłe kalkulacje mogą zostać obalone przez ponadprzeciętne osobowości. W przypadku Lee Kuan Yew, ojca założyciela Singapuru jako państwa narodowego, starożytny spór, czy warunki, czy osobowości kształtują wydarzenia, rozstrzyga się na korzyść tego drugiego. [...] Wybitna inteligencja, dyscyplina i pomysłowość mogą zastąpić brak zasobów⁸.

Relacje międzynarodowe nie są wyłącznie kalkulacją zysków i strat czy czystą oceną siły. Dyplomacja opiera się w dużej mierze na osobistych relacjach między poszczególnymi przywódcami państw, sympatii, animozji czy fascynacji. Czasem przyjaźń między leaderami może mieć swoje przełożenie na wydarzenia w polityce międzynarodowej, których inną drogą nie sposób byłoby osiągnąć. Dobrym przykładem stała się relacja między Margaret Thatcher, Ronaldem Reaganem i papieżem Janem Pawłem II. Zaufanie ma swoje przełożenie na działanie państw czy rynków. Singapur nie rozwinąłby się tak silnie, gdyby nie postać jego przywódcy. Lee Kuan Yew ufali niemal wszyscy politycy, z którymi się spotkał, a przynajmniej czuli wobec niego respekt. Dwadzieścia cztery rozdziały pamiętnika ojca-założyciela są poświęcone budowaniu relacji międzynarodowych, które opierały się na wzajemnej współpracy. Yew otwarcie przyznaje, że samodzielnie nie tworzył wszystkich rozwiązań ekonomicznym, społecznych czy militarnych, a prosił o pomoc zagranicznych ekspertów, których modele, jego zdaniem, były najbardziej efektywne. W kwestii budowy armii zwrócił się o radę do izraelskich generałów. To oni przez kilka lat tworzyli jej strukturę i szkolili singapurskich żołnierzy; natomiast w przypadku centrum finansowego kopiował rozwiązania brytyjskie, wprowadzając

---

⁸ Wstęp do: Lee Kuan Yew, *From Third World...*, s. 180, tłum. aut.: „But history shows that normally prudent, ordinary calculations can be overturned by extraordinary personalities. In the case of Lee Kuan Yew, the father of Singapore's emergence as a national state, the ancient argument whether circumstances or personalities shape events is settled in favor of the latter. [...] Superior intelligence, discipline and ingenuity would substitute for resources”.

własne modyfikacje. Niemal każdy z rozdziałów ukazuje, czego Yew nauczył się od spotkania z danym krajem i jego przywódcą. Ponownie nie sposób omówić treści każdego fragmentu, zwłaszcza że na przestrzeni lat Singapur stał się częścią Commonwealthu, Aseanu, utrzymywał bliskie relacje ze Stanami Zjednoczonymi (tak efektywne w dużej mierze dzięki przyjaźni Yew z Henrym Kissingerem), nie mówiąc o wręcz rodzinnych stosunkach z Wielką Brytanią. Z uwagi na obecną sytuację polityczną niezwykle istotne stają się fragmenty poświęcone Chinom. Yew pozostawał jednym z najwnikliwszych obserwatorów Państwa Środka, w dodatku z wzajemnością. Premier Singapuru jest po dziś dzień traktowany przez chińskich polityków i myślicieli jako mentor. Warto dodać, że pierwsza zagraniczna podróż Xi Jinpinga po objęciu roli przywódcy ChRL, była właśnie na spotkanie z premierem Singapuru:

Lee jest naszym seniorem, który cieszy się naszym szacunkiem: Dziś nadal niestrudzenie pracuje Pan nad poprawą naszych stosunków dwustronnych, co budzi mój wielki podziw. Nigdy nie zapomnimy istotnych Pana zasług dla rozwoju naszych stosunków dwustronnych⁹.

Będąc etnicznie Chińczykiem, Lee Kuan Yew nie znał Państwa Środka. Mandaryńskiego nauczył się dopiero będąc premierem. Mentalnie przynależał on do świata brytyjskiego, był wykształcony na uniwersytecie Cambridge, a z rodzicami rozmawiał w języku angielskim. Jego pierwsza podróż do kraju swoich przodków miała miejsce dopiero w 1976 roku. Wtedy uświadomił sobie, jak ogromne są Chiny oraz jak zróżnicowane kulturowo i etnicznie. Podczas spotkania z Mao Zedongiem komunikował się z nim za pośrednictwem tłumaczki z uwagi na fakt, że przywódca ChRL nie władał płynnie mandaryńskim. Yew odrzucał mentalność komunistyczną, będąc przerażony poziomem ich ideologizacji, zbiurokratyzowaniem i wszechogarniającą biedą. Od początku rozumiał jednak, że Wiek Upokorzenia stanowi okres przejściowy w historii Chin. Początek prawdziwych relacji dwustronnych między obu państwami rozpoczyna się wraz z przyjazdem Deng Xiaopinga do Singapuru. Choć mężczyźni różniły przekonania polityczne, łączył ich konfucjański model władcy jako ojca narodu. Deng ze względu na swoją otwartość, gotowość do zmian i pragmatyzm fascynował ojca-założyciela jak nikt inny. Sam Yew przyznaje:

⁹ Cyt. za: G. Allison, R.D. Blackwill, A. Wyne, *Chiny, Stany Zjednoczone i świat...*, s. 18.

Był najbardziej imponującym przywódcą, jakiego spotkałem. Pomimo pięciu stóp wzrostu był gigantem pośród ludzi. W wieku 74 lat musiał się skonfrontować z nieprzyjemną prawdą i był gotowy zmienić swoje zdanie¹⁰.

W obliczu pięciu wielkich modernizacji wprowadzanych przez Deng Xiaopinga, Yew zdecydował się na zakończenie polityki izolacjonistycznej wobec Państwa Środka, otwierając Singapur na wymianę delegacji dyplomatycznych, ale również przedsiębiorców, naukowców i studentów. Miasto Lwa stało się modelem rozwojowym dla nowych Chin, pełniąc rolę opiekuna w otwarciu na wolny rynek, globalizację i nowe technologie, przy jednoczesnym zachowaniu tradycyjnych, chińskich wartości. Wiemy, że Deng po spotkaniu z Lee przykazał swoim ministrom cel, jakim było stanie się lepszym niż Singapur. Ojciec-założyciel miasta Lwa już w latach osiemdziesiątych rozumiał konieczność rozwoju Chin i dążenie do osiągnięcia pozycji supermocarstwa. Pojmował on potencjał chińskiego społeczeństwa, wielkość cywilizacji i determinację jego nowych przywódców. Yew wiedział, że wszelka rywalizacja z Państwem Środka jest pozbawiona sensu, jednak rolą Singapuru może być wskazanie drogi rozwojowej dla budzącego się smoka. Wydaje się, że jego zamierzenie stało się sukcesem. Już w 2000 roku Yew rozumiał przemiany, o których dopiero dzisiaj debatuje światowa opinia publiczna:

Chiny mają potencjał, aby osiągnąć swój cel, jakim jest stanie się nowoczesną gospodarką do 2050 roku. Mogą stać się równym i odpowiedzialnym partnerem zarówno w handlu, jak i finansach, a tym samym wzrosnąć do pozycji jednego z głównych światowych graczy. Jeśli Chiny nie zostaną zepchnięte z obecnego kursu skupiającego się na edukacji i rozwoju gospodarczym, staną się drugą, jeśli nie największą siłą gospodarczą na świecie, ze znaczącym głosem na arenie międzynarodowej. To jest jeden z możliwych obrazów Chin za 50 lat – nowoczesnych, pewnych siebie i odpowiedzialnych¹¹.

Oceny, myśli i analizy Lee Kuan Yew interesują nas z uwagi na sukces Singapuru – zarówno gospodarczy, polityczny, jak i społeczny.

---

¹⁰ Lee Kuan Yew, *From Third World...*, s. 667, tłum. aut.: „He was the most impressive leader I had met. He was a five-footer, but a giant among men. At 74, when he was faced with an unpleasant truth, he was prepared to change his mind”.

¹¹ *Ibidem*, s. 732, tłum. aut.: „China has the potential to realise its goal of becoming a modern economy by 20150. It can engaged as an equal and responsible partner in trade and finance, and become one of the major players in the world, If it is not deflected from its present concentration on education and economic development, China could well be the second largest, if not the largest, trading nation in the world, with greater weight and voice in international affairs. This is in a vision of China in 50 years – modern, confident and responsible”.

Gdyby ten najbardziej zachodni z czterech azjatyckich smoków okazał się porażką podobną do Korei Północnej, nikt nie czytałby pamiętników jego przywódcy w innym celu niż studium szaleństwa. Jednak Lee Kuan Yew okazuje się fenomenem intelektualnym i budzi fascynację zachodnich badaczy właśnie z uwagi na efekty swojej pracy. Gdy 9 sierpnia 1965 roku równocześnie w Singapurze i stolicy Malezji Kuala Lumpur ogłoszono *Proklamację Singapuru* zapewniającą malej, położonej na wyspie, byłej brytyjskiej kolonii pełną niepodległość państwową, nikt nie spodziewał się, że to państwo-miasto ma szanse przetrwania. Niemniej jednak słowa dokumentu podpisanego przez Lee Kuan Yewa pozostają w mocy do dnia dzisiejszego:

[...] od dzisiaj, tj. od 9 sierpnia 1965 roku, po wsze czasy Singapur będzie suwerennym, demokratycznym i niepodległym państwem ufundowanym na zasadach wolności i sprawiedliwości oraz zawsze poszukującym dobrobytu i szczęścia swojego narodu w bardziej sprawiedliwym i równym społeczeństwie¹².

Nowy twór polityczny został szybko zaakceptowany na arenie międzynarodowej. Pod koniec września tego samego roku państwowość Singapuru uznało 41 państw. Pierwszymi, które to uczyniły, były: Malezja, Wielka Brytania, Australia, Stany Zjednoczone i Nowa Zelandia. Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła Singapur, jako swojego 117 członka, 21 września 1965 roku. Było to państwo, które nigdy wcześniej nie posiadało suwerenności. Zostało założone jako brytyjska kolonia w 1819 roku, pozostało nią aż do 1963 roku, z wyłączeniem trzech lat japońskiej okupacji. Gdy Yew, stojący na czele Partii Akcji Ludowej, obejmował władzę, dochód na osobę wynosił w Singapurze ok. 400 dolarów rocznie, a społeczeństwo pozostawało etnicznie niejednolite, składające się z mniejszości chińskiej, hinduskiej, malajskiej oraz brytyjskiej. Kraj ten po II wojnie światowej musiał mierzyć się z problemem ogromnego bezrobocia, kryzysem mieszkaniowym, z brakiem zasobów naturalnych i ziemi. Mieszkańcy nie posiadali w domach kanalizacji, bieżącej wody ani klimatyzacji. Dziś Singapur wyewoluował do poziomu jednej z najsilniejszych gospodarek świata, o nominalnej wysokości PKB równej 554,9 miliardów dolarów i dochodzie na osobę w 2017 roku wynoszącym średnio 59 tys. dolarów rocznie. Pod przewodnictwem Lee Kuan Yewa Singapur stał się intelektualnym i technologicznym centrum rejonu Azji

¹² Tłum. aut.: *Proclamation of Singapore*, Prime Minister Office, Singapore Dated the 9th Day of August, 1965.

i Pacyfiku oraz znaczącym graczem międzynarodowym i ekonomicznym, zwłaszcza w dziedzinie rozwoju wielostronnych więzi transpacyficznych. Książka *Od trzeciego do pierwszego świata. Historia Singapuru: 1965–2000* stanowi zapis drogi prowadzącej do osiągnięcia tego sukcesu.

Z pozycji zachodniego obserwatora nie trudno o krytykę myśli politycznej Lee Kuan Yew. Singapur nie spełnia wymogów liberalnej demokracji, to bardziej forma oświeconego autorytaryzmu. Krytycy skupiają się głównie na obowiązywaniu kary śmierci, kary chłosty, czy kontrowersyjnych praw, takich jak zakaz żucia gumy. Zarzuty wobec systemu politycznego dotyczą również marginalizacji opozycji czy braku wolności prasy. Niewątpliwie singapurskie rozwiązania w tych aspektach nie odpowiadają zachodnim modelom. Czy jednak Miasto Lwa mogłoby się rozwijać podobnie dynamicznie i osiągnąć taki sam sukces cywilizacyjny i społeczny, gdyby było zarządzane w inny sposób? Lee Kuan Yew odpowiada, że nie. Jego uzasadnienia, motywacje i opinie zostały zawarte w recenzowanym pamiętniku politycznym. Singapurski model zarządzania pozostaje przejrzysty i stabilny, łatwo wyliczyć cenę, jaką należy za niego zapłacić, a tym samym łatwo ocenić, kiedy te koszty stają się zbyt wysokie i dochodzi do formy wypaczenia. Póki żył Lee Kuan Yew ta granica nie została przekroczona, Singapur nigdy nie popadł w tyranie. Czy jednak system jest w stanie przetrwać bez kontroli ze strony swojego ojca-założyciela, bez dyrygenta orkiestry, który umiał zachować równowagę? Pozostaje pytaniem otwartym i zależy od przyszłych pokoleń, do których premier kierował swoją książkę.

Maria Kądzielska

ORCID: 0000-0003-4153-9515

marysiakadzielska@gmail.com